

Esipuhe artikkelin *Keskustelun vuorottelujäsennyksen perus- systematiikka* suomennokseen

MARJA ETELÄMÄKI

1 Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka

Harvey Sacks kiinnostui 1960-luvulla puheen hälystä, jonka Chomsky (1965) samoihin aikoihin tuomitsi kielitieteellisen tutkimuksen kannalta epäolennaiseksi: kognitiivisen prosessoinnin rajoituksista johtuviksi vääriksi aloituksiksi, sääntörikkomuksiksi, suunnanmuutoksiksi ja niin edelleen. Tästä hälystä Sacks löysi järjestyneisyyttä, joka on pohjimmiltaan sosiaalista (ks. esim. Sacks 1972, 1984, 1992; Garfinkel & Sacks 1969). Yhdessä kollegoidensa Emanuel Schegloffin ja Gail Jeffersonin kanssa hän kehitti keskustelun vuorottelulle sellaisen formaalin mallin, joka on samanaikaisesti sekä autonominen siinä mielessä, että se toimii missä tahansa kontekstissa, että on tavattoman kontekstiherkkä, koska se mukautuu mihin tahansa kontekstiin. Malli selitetään yksityiskohtaisesti vuonna 1974 ilmestyneessä artikkelissa ”Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka” (*A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*). Artikkelin on kielitieteellisen aikakauslehden *Language* kautta aikojen siteeratuin artikkeli.

Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka on yksi keskusteluanalyttisen metodin kulmakivistä. Vaikka artikkeli on pohjimmiltaan sosiologinen, se on vaikuttanut syvästi kielitieteeseen, erityisesti siihen kielitieteen suuntaukseen, jota kutsutaan nykyisin vuorovaikutuslingvistiikaksi. Artikkelissa on seitsemän lukua. Se lähtee liikkeelle näennäisistä itseäänselvyyksistä: keskustelussa puhuja vaihtuu toistamiseen, ylivoimaisesti tavallisimmin vain yksi osapuoli puhuu kerrallaan, siirtymät vuorosta toiseen vailla viivettä tai päällekkäisyyttä ovat yleisiä ja yhdessä lyhyiden päällekkäin puhuttujen jaksojen kanssa ne muodostavat ylivoimaisesti suurimman osan siirtymistä. Kun näihin kuitenkin lisää havainnon, ettei (arki)keskustelussa puhujien järjestystä eikä puheen sisältöä ole sovittu ennalta, avautuu keskustelun ihmeellisyys: miten tämä on mahdollista, millainen säännöstö mahdollistaa keskustelun sujuvuuden? Artikkelin toinen luku (2) on yhden virkkeen mittainen: siinä lukijoita kehoitetaan tutustumaan artikkelin liitteenä oleviin litterointimerkkeihin ennen kuin he jatkavat lukemista. Se, että tämä yksi virke on kokonaisen luvun arvoinen, osoittaa virkkeen painavuuden: litterointimerkkien tarkoitus on tuoda paperilla esiin juuri niitä keskustelun yksityiskohtia, jotka vaikuttavat hälyltä mutta jotka synnyttävät sosiaalisen järjestyksen. Tämän jälkeen (luvussa 3) kirjoittajat ehdottavat keskustelun vuorot-

telujäsennyksen perussystematiikan mallia, joka muodostuu kahdesta komponentista, vuoron rakennekomponentista ja vuoron jakamiskomponentista, ja luvussa 4 he näyttävät yksityiskohtaisesti, miten heidän esittämänsä malli toimii käytännössä.

Artikkeli on hyvin tekninen ja siksi raskas lukea – raskauteen vaikuttaa toki myös se, ettei sen sisältöäkään ole aivan helppo ensi lukemalta sulattaa. Lukija uupuu helposti juuri neljännen luvun jälkeen ja vain silmäilee voipuneena luvut 5 ja 6. Näissä kahdessa luvussa kirjoittajat siirtyvät yksityiskohtaisesta analyysistä abstraktimpiin yleistyksiin. Kun ne lukee kunnolla, huomaa, että ne ovat varsinaisia helmiä; niissä kiteytyy keskusteluanalyysin ydin. Luvussa 5 kuvataan, millainen systeemi keskustelun vuorottelujäsennys on suhteessa muihin puheen vuorottelusysteemeihin: se on paikallisesti ohjautuva (so. se käsittelee vain kahta vuoroa kerrallaan: meneillään olevaa ja seuraavaa), vuorovaikutuksen ohjaama ja osallistujien hallinnoima. Nämä kaikki ominaisuudet sisältyvät keskustelun yleiseen ja ehkä tärkeimpään periaatteeseen: vastaanottajan huomioivaan muotoiluun. Luvussa 6 kirjoittajat esittävät joitakin vuorottelujäsennyksen seurauksia: vuorottelujäsennys tarjoaa luontaisen motivaation keskustelukumppanien kuuntelemiselle ja ohjaa lausumien ymmärtämistä. Sen lisäksi, että vuorottelujäsennys ohjaa lausumien ymmärtämistä, se tarjoaa ymmärryksen todentamismenetelmän, koska seuraava vuoro tuo aina ilmi edellisen vuoron tulkinnan. Tämä on keskustelun osallistujien – ja keskusteluanalyttikoiden – resurssi, joka mahdollistaa intersubjektiviisen ymmärryksen *schutzilaisessa*¹ mielessä: emme voi tietää, mitä toisen päässä oikeasti liikkuu, vaan meillä on pääsy ainoastaan siihen, mitä hän tuo näkyville. Mikäli keskustelukumppani hyväksyy edellisen vuoronsa tulkinnan, tulkinnasta tulee osa intersubjektivistä todellisuuttamme siitä riippumatta, mitä keskustelukumppani ”oikeasti” on tarkoittanut.

Viimeisessä luvussa (7) kirjoittajat käsittelevät keskustelun vuorottelusysteemin asemaa muiden puheen vuorottelusysteemien joukossa. Keskustelun vuorottelusysteemi asettuu puheen vuorottelusysteemien jatkumon ääripäähän, koska se mahdollistaa ”yksi puhuu kerrallaan” -periaatteen toteutumisen, vaikka keskustelun vuorottelusysteemi – toisin kuin esimerkiksi debattien tai seremonioiden vuorottelusysteemit – ei määrääkään ennalta oikeastaan mitään (esim. vuoron pituutta tai puhujien järjestystä). Keskustelun vuorottelusysteemi mahdollistaa periaatteen toteutumisen, koska se ohjautuu paikallisesti vuorovaikutuksesta käsin. Artikkelin päättyy seuraaviin sanoihin:

In this light, debate or ceremony would not be an independent polar type, but rather the most extreme transformation of conversation – most extreme in fully fixing the most important (and nearly all) of the parameters which conversation allows to vary.

1. Ks. Schutz 1962; Heritage 1984.

2 Kääntäminen

Artikkeli on suomennettu monen osallistujan yhteistyönä. Jokainen teki aluksi raakakäännöksen itselleen osoitetusta noin kahden sivun mittaisesta osasta artikkelia. Kevään 2016 aikana kääntäjäjoukko kokoontui useita kertoja keskustelemaan termeistä ja käännösratkaisuista – pohtimaan, mitä artikkelin paikoin kryptisiltä vaikuttaneet virkkeet ja kokonaiset kappaleet oikeastaan tarkoittivat, ja hiomaan hankalasti käännettäviä kohtia. Kesän koittaessa vaikeimmat kohdat oli suurin piirtein käsitelty, ja kävin käännöksen läpi tarkastaen, vastasiko se alkuperäistä artikkelia, ja hioen kohtia, jotka keväällä jäivät käsittelemättä. Alkusyksystä 2016 vuoron sai Auli Hakulinen, joka teki suuren työn harkitessaan vielä kerran joitakin aiempia ratkaisujamme ja viimeistellessään tekstin suomen kielelle ominaiseksi. Artikkelin esimerkkien sananmukaiset käännökset eli glossit ja glossirivin alla esitetyt idiomaattiset käännökset ovat Elizabeth Couper-Kuhlenin ja Ritva Lauryn ansiota.

Pyrimme säilyttämään käännöksessä alkuperäisen artikkelin teknisyyden mutta pyymään kuitenkin suomen kielelle uskollisina. Siksi käytimme suomennoksessa joitakin erikoislainoja (esimerkiksi *systemi*, *optio* ja *parametri*), joille olisi voinut löytää suomenkielisen vastineenkin. Toisaalta periaatteenamme oli muistaa – ja muistuttaa – siitä, ettei eri kielten eikä erikielisten sosiaalisten toimintojen välillä vallitse suoraa vastaavuutta. Siksi lisäsimme esimerkiksi kaikkien suomentamiemme termien perään sulkeisiin niiden englanninkielisen vastineen, vaikka käännös tuntuisikin selvältä (esim. osallistuja [*participant*], pyyntö [*request*]). Alkuperäisessä artikkelissa oli myös ilmauksia, joiden suomentaminen tuntui mahdottomalta. Mainittakoon niistä tässä *turn's talk*, jonka aluksi käänsimme yksinkertaisesti *vuoroksi*. Artikkelissa käytetään kuitenkin sekä ilmausta *turn* että *turn's talk*, ja halusimme säilyttää tämän eron. Päädyimme lopulta kääntämään ilmauksen *turn's talk* paremman ratkaisun puutteessa *puheenvuoroksi*. Halusimme myös ottaa kantaa siihen, että englanti ei ole normi, jonka suhteen kaikkia muita maailman kieliä tulisi kuvata. Siksi teimme esimerkkien käännöksiin idiomaattisen suomennoksen lisäksi glossirivin. Esipuheen lopussa on luettelo käyttämistämme termien ja muiden artikkelissa toistuvien ilmausten käännöksistä sekä luettelo sananmukaisissa käännöksissä käyttämistämme lyhenteistä.

3 Suomennoksen ajankohta

Marja-Leena Sorjonen on yksi suomalaisen keskusteluanalyysin peruspilareista. Hänellä on kyky nähdä järjestys näennäisen kaoottisen tilanteen takana niin aineistona olevassa elämässä kuin elämässä, joka ei koskaan päädy aineistoksi. Marja-Leenalla on lisäksi harvinainen kyky sietää hiljaisuutta, joka mahdollistaa järjestyksen löytämisen. Käännös on tehty kunnioituksesta Marja-Leenaa ja hänen työtänsä kohtaan ja omistettu Marja-Leenalle hänen täytettyään 60 vuotta elokuussa 2016.

OSLOSSA 19. SYYSKUUTA 2016

MARJA

Lähteet

- CHOMSKY, NOAM 1965: *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- GARFINKEL, HAROLD – SACKS, HARVEY 1969: On formal structures of practical actions. – John C. McKinney & Edward Tiryakian (toim.), *Theoretical sociology. Perspectives and developments* s. 338–366. New York: Appleton-Century-Crofts.
- HERITAGE, JOHN 1984: *Garfinkel and ethnomethodology*. Oxford: Basil Blackwell.
- SACKS, HARVEY 1972: An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. – David Sudnow (toim.), *Studies in social interaction* s. 31–63. New York: The Free Press.
- SACKS, HARVEY 1984: Notes on methodology. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action. Studies in conversation analysis* s. 21–27. Cambridge: Cambridge University Press.
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on conversation*. Volumes I & II. Oxford: Blackwell.
- SCHUTZ, ALFRED 1962: Common sense and scientific interpretations of human action. – *Collected papers*, volume 1 s. 3–47. The Hague: Martinus Nijhoff.

Luettelo termien ja joidenkin muiden ilmausten käänösratkaisuista

<i>a simplest systematics</i>	perussystematiikka
<i>accept</i>	hyväksyntä
<i>act</i>	teko
<i>adjacency pair</i>	vieruspari
<i>appositional</i>	appositiomainen
<i>challenge</i>	haaste
<i>community</i>	yhteisö
<i>complaint</i>	valitus
<i>compliment</i>	kohteliaisuus
<i>constructional</i>	rakenteellinen
<i>co-participant</i>	keskustelukumppani
<i>contingency</i>	riippuvuus
<i>current</i>	meneillään oleva (vuoro)
<i>current speaker</i>	äänessäolija
<i>current speaker selects next</i>	äänessäolija valitsee seuraavan puhujan
<i>denial</i>	kieltäminen
<i>encounter</i>	sosiaalinen kohtaaminen
<i>exit technique</i>	vuorosta poistumisen tekniikka
<i>first pair-part</i>	etujäsen
<i>first possible completion</i>	ensimmäinen mahdollinen päättymiskohta
<i>gap</i>	viive
<i>grant</i>	myöntäminen
<i>greeting</i>	tervehdys
<i>instruct</i>	ohje

<i>insult</i>	loukkaus
<i>interactionally managed system</i>	vuorovaikutuksen ohjaama systeemi
<i>interruption marker</i>	keskeytyksen merkki
<i>lapse</i>	keskustelutauko
<i>local management system</i>	paikallisesti ohjautuva systeemi
<i>next</i>	seuraava (vuoro)
<i>non-speaker</i>	vaitiolija
<i>offer</i>	tarjous
<i>option-cycle</i>	vaihtoehtojen kierto
<i>participant</i>	osallistuja
<i>party</i>	osallistuja
<i>party-administered system</i>	osallistujien hallinnoima systeemi
<i>pause</i>	tauko
<i>pre-start</i>	esialoitus
<i>proof procedure</i>	todentamismenetelmä
<i>question</i>	kysymys
<i>projectable completion</i>	ennakoitava lopetuskohta
<i>receipt</i>	vastaanottaminen
<i>recipient design</i>	vastaanottajan huomioiva muotoilu
<i>rejection</i>	torjunta
<i>repair mechanism</i>	korjausmekanismi
<i>repairable</i>	ongelmakohta
<i>request</i>	pyyntö
<i>second pair-part</i>	jälkijäsen
<i>self-selection</i>	itsevalinta/ itsensä valitseminen
<i>self-selector</i>	itse itsensä seuraavan vuoron puhujaksi valitsija
<i>sentential construction</i>	lauseen muotoinen yksikkö
<i>situated</i>	tilanteinen
<i>society</i>	yhteiskunta
<i>sound production</i>	äänen tuottaminen
<i>speech exchange system</i>	puheen vuorottelusysteemi
<i>state of talk</i>	puhetilanne
<i>stratification</i>	kerrostuneisuus
<i>subsequent</i>	myöhempi
<i>summoning</i>	kutsu
<i>tag question</i>	liitekysymys
<i>through-produced</i>	prosodisena kokonaisuutena tuotettu
<i>turn allocation</i>	vuoron jakaminen /vuoronjako
<i>turn-allocation component</i>	vuoron jakamiskomponentti
<i>turn-allocation techniques</i>	vuoron jakamistekniikat
<i>turn-constructional component</i>	vuoron rakennekomponentti
<i>turn-entry device</i>	vuoron aloittamisen väline
<i>turn-order bias</i>	vuorojärjestyksen painotus
<i>turn-so-far</i>	tähänastinen vuoro

<i>turn status</i>	arvo vuorona
<i>turn's talk</i>	puheenvuoro
<i>turn-taking system</i>	vuorottelusysteemi
<i>turn-termination technique</i>	vuoron päättämistekniikka
<i>turn-unit</i>	vuoronyksikkö
<i>type-characterized</i>	tyypin mukainen
<i>type of sequence</i>	sekvenssityyppi
<i>unit-type</i>	(rakenne)yksikkötyyppi

Esimerkkien sananmukaisissa käänöksissä käytetyt lyhenteet²

ADD	puhutteluilmaus
ADV	adverbi(aali)
ART	artikkeli
AUX	apuverbi
CARD	kardinaali
CMP	komparatiivi
COMP	komplementoija
COND	konditionaali
CONJ	konjunktio
COOR	rinnasteinen/rinnastus-
DEF	määräinen
DEM	demonstratiivi
DET	determinantti/määrite
DIST	etäinen
EXP	ekspletiivi
F	feminiini
FN	etunimi
GEN	genetiivi
GER	gerundi
IMP	imperatiivi
INDF	epämääräinen
INF	infinitiivi
LN	sukunimi
LOC	lokatiivi
M	maskuliini
N	neutri
NEG	kielto
NUM	numeraali

2. Esimerkkien sananmukaiet käänökset eli glossit on tehty pitkälti Leipzigin glossausohjeiden (*Leipzig glossing rules*, <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>) mukaan, ja lyhenteet perustuvat niissä käytettyyn englanninkieliseen terminologiaan.

OBJ	objekti
PASS	passiivi
PAST	mennyt aika (imperfekti)
PL	monikko
PREP	prepositio
PRES	preesens
PRO	pronominaali
PROG	progressiivi
PRON	pronomini
PROX	läheinen
PRTC	partikkeli
PTCP	partisiippi
Q	kvantifioija
REL	relatiivistaja
SG	yksikkö
SUB	alisteinen
SUBJ	subjekti
TEMP	temporaalinen
WH	kysymyssana

Kirjoittajan yhteystiedot:
m.i.etelamaki@iln.uio.no